

ANKARA HACI İVAZ MESCİDİ

*Mustafa Beyazıt**

Özet

Erken Osmanlı Devri mimari eserlerinden biri olan yapı, Ankara'da Oğuz Mahallesi'nde yer almaktadır. Daha önceleri birçok yayında bahsedilen bina çalışmamızda, mimari ve süsleme özellikleriyle ayrıntılı bir biçimde tanıtılmıştır. Mescit süsleme özelliklerine dayanılarak araştırmacılar tarafından, 14.yy'ın sonları ile 15.yy'ın başı arasındaki döneme tarihlendirilmektedir. Mescidin banisinin, ünlü devlet adamı ve aynı zamanda da mimar olan Hacı İvaz Paşa olduğu kabul edilir. Ankara'daki ev görünümlü mescitlerden biri olan Hacı İvaz Mescidi'nin zeminden tavana kadar yükselen asıl mihrabı, tamamen alçı malzeme ile yapılmış, geometrik ve bitkisel tezyinata sahiptir. Binada ahşap direklerle taşınan ahşap tavan kurgusu ve tavanda yer alan süslemeleri ile de yapı, büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca mescidin alçı süslemelerinde kullanılan geometrik bezemeler Anadolu Selçuklu Dönemi, bitkisel bezemeleri ise Erken Osmanlı Dönemi tezyinatı özelliklerini taşır. Ankara'daki Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikler Dönemi ve Erken Dönem Osmanlı yapılar zincirinin bir parçası olan mescit, kendinden öncekiler ve kendinden sonrakiler arasında bağ kurması dolayısıyla da Türk Sanatı açısından önemli bir yere sahiptir.

***Anahtar sözcükler:** Hacı İvaz, Mescit, Ankara, Erken Osmanlı Mimarisi, Alçı Süsleme, Mihrap, Ahşap Tavan, Geometrik Ve Bitkisel Süsleme.*

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

Bu makalenin yazımında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Tunçel'e, Öğr. Gör. Dr. Kemal Tuzcu'ya, Araştırma Görevlileri Tülay Keskin'e, Savaş Yıldırım'a, Bülent İşler'e, Muhammed Yazıcı'ya, Yasemin Beyazıt'a ve Mescit İmamı Mustafa Çerkeşlioğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Abstract

Ankara Haji İvaz Masjid

Hacı İvaz masjid, which is located in Ankara in the Oğuz neighbourhood, belongs to the early period of Ottoman architecture. The masjid, which was subject to a number of earlier studies, studied in detail from architectural perspective and ornamental characteristics in this article. According to its ornamentative traits, it was dated by the researchers as the period between the end of the 14th century and at the beginning of the 15th century. The founder of the masjid was accepted as Haji İvaz Pasha, who was a prominent statesman and also an architect. The masjid appears from the outside like an house, and its mihrab, which extends from the ground to the ceiling like all of the Ankara mihrabs, consisted of completely, stucco materials and it has geometrical ornamentations and vegetal designs. The formation of wooden ceiling which stands on the wooden pillars and ceiling ornamentations have great importance. The geometrical designs in the stucco ornamentations belong to the Anatolian Seljukids period's while the vegetal designs bear the traits of early Ottoman ornamentation. The masjid, which is a part of the Anatolian Seljukids, the Anatolian Principalities and early Ottoman period construction chains in Ankara, has a special value because it bridges the earlier constructions with the later ones.

Key words: *Hacı İvaz, Masjid, Ankara, Early Ottoman Architecture, Stucco Ornamentation, Mihrab, Wooden Ceiling, Geometrical Ornamentations And Vegetal Designs.*

Hacı İvaz Mescidi, Samanpazarı Senti, Sakarya (Koyunpazarı-Oğuz¹) Mahallesi'nde, Tilkicik, Tilkicioğlu, Alaca ve Uzunyayla sokaklarının kesişiminin güneydoğu köşesinde, dokuz numara da yer almaktadır (Harita 1- Fot. 1).

Hacı Ayvaz Mescidi, Çörekli Mescidi² ve Helvai³ Mescidi gibi isimlerle de anılan binada herhangi bir kitabe yoktur. Bununla birlikte eser, araştırmacılar tarafından 15. yüzyılın başlarına tarihlendirilmekte ve banisinin ünlü devlet adamı ve mimar Hacı İvaz Paşa (Uzunçarşılı, 1959:25; Gökbilgin, 1977:80-81; Mecdi, 1989:51; Özcan, 1996:485-486; Yüksel,

¹ VGM Abide Ve Yapı İşleri Dairesi, 06.01.01/13 Nolu Dosyada

² Karakaş, 1966:11'de herhangi bir kaynak veya neden belirtmeden mescidin isimlerinden birinin Çörekli olduğunu belirtmektedir.

³ Özdemir, 1986:303'de Ankara'nın yerleşim yerlerini gösteren belgede Hacı İvaz ve Helvai mahallelerinin yan yana olduğu görülmektedir. Ergenç,1995:23'te, mescit isimlerinin çoğu kez bir mahalleyi belirlediğini vurgulamaktadır. Bizde buradan yola çıkarak mescide bu ismin verildiğini söyleyebiliriz. Köse, 1998:7-8'de, Helvai mahallesinde Hacı İvaz Mescidi'nden söz etmektedir. Galanti, 2005:236'da 1309 Ankara salnamelerinde bulunan ikinci cetvelde vakfiyesi olmayan mahallelerin arasında Halvayî mahallesini de saymaktadır.

2002:1845-1852) olduğu kabul edilmektedir⁴. Yapı 1963 yılında mahallede kurulan dernek tarafından onarılmıştır (Anonim, 1983:434). Bu tamirat esnasında yapıya ahşap bir minare eklenmiştir (Öney, 1971:32; Eyice, 1996:484). Edindiğimiz bilgilere göre, 1990'lı yıllarda da onarılan mescidin son cemaat yeri iki katlı hale getirilmiş ve üst kat kadınlar mahfili olarak kullanılmıştır. Harimdeki kadınlar mahfili kaldırılmıştır. Son olarak 2000 yılında da onarım geçiren mescit, günümüzde ibadete açıktır.

Bina, kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir (Plân 1). Sade bir dış görünümü bulunan yapı taş temeller üzerine kerpiç beden duvarlarına sahiptir. Mescidin üzeri, kırma çatılı ve kiremitle örtülüdür⁵. Günümüzde mescidin tüm cepheleri kaba sıva ile sıvanmıştır. Zemine yakın kesimlerin griye ve üst kısımların pembeye boyandığı görülen cephelerin 2000 yılında yapılan onarım neticesinde bu hale geldiği belirtilmektedir⁶. Eserin kuzey cephesi, avluya bitişik ev ve dükkânlar tarafından tamamen kapatılmıştır(Fot. 2). Mescidin doğu cephesinde, zemin seviyesinde iki ve üst seviyede iki olmak üzere, asimetrik yerleştirilmiş dört pencereye yer verilmiştir(Fot. 3). Yapının güney cephesinin zemini

⁴ Akyurt, 1942:29'da, Halvai mahallesinde bulunan mescidin Bursa Müdafî'i Hacı İvaz Paşa tarafından yaptırıldığını, herhangi bir kaynak göstermeden belirtmektedir; Gülekli, 1948:124; Gülekli, 1949:83'de, herhangi bir neden belirtmeden yapının Yeşil Türbe'nin inşasına hizmet eden Hacı İvaz Paşa tarafından 1423'te yaptırıldığını ileri sürmektedir.

Öney, 1971:31'de son cemaat yerindeki alçı nişte yer alan yaprak motiflerini Bursa Yeşil Camii taçkapisındaki süslemelere benzeterek, yapının 1420'lere tarihlenebileceğini ileri sürmektedir. Ayverdi, 1989:247'de süsleme özelliklerine dayanarak II. Murad devrinde yapılmış olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlere katılarak aynı tarihllemeyi kabul eden başka kaynaklarda mevcuttur. Anonim, 1983:446; Akgün, 1996:357; Renda vd, 2004:152.

Gâlib, 1996:28'de, Bursa Yeşil Camii üzerindeki kitabelerden yola çıkarak, Yeşil Camii mimarı olan Hacı İvaz'ın, birçok alanda yetenekli birisi olduğunu vurgulamaktadır. Bani'nin aynı zamanda süslemeye olan düşkünlüğü ve mescit çevresinde bulunan çini parçalarının süsleme ve renk yönünden diğerlerinden farklı oluşlarını da göz önünde bulunduran Gâlib, Ankara Savaşı'ndan önce bu mescidi yaptırmış olabileceğini ve daha sonra Bursa'ya giderek Yeşil Camii'nin inşası ile ilgilendiğini ileri sürmektedir. Demiriz, 1979:196'da, yapının 15.yy başlarına tarihlendirilebileceğini belirtmektedir.

Galanti, a.g.e., s. 238'de, 1309 tarihli Ankara salnamesini göz önünde bulundurarak 827/1423-1424 tarihlerinde Bursa muhafızı Hacı İvaz Paşa'nın yaptırmış olabileceğini belirtmektedir. Kılıcı, 1987:96'da, XV. Yüzyıla tarihlenen yapının, VGM tarafından herhangi bir onarıma tabii tutulmadığı görülmektedir.

Sönmez, 1989:425'te yapıyı herhangi bir gerekçe göstermeksizin XIV. Yüzyıl sonu veya XV. Yüzyıl başlarına tarihlendirmektedir. Sönmez, 2005:583'te, yine herhangi bir sebep belirtmeden yapının 1402 yılı öncesi bir dönemde inşa edildiği de ileri sürülmektedir.

⁵1963 onarımı sonrasında alaturka kiremit örtülü olduğu belirtilirken (Anonim, a.g.e., s.434) günümüzde bunların da değiştirildiği görülmektedir.

⁶ 1994 yılında beri burada görev yapan mescit imamı Mustafa Çerkeşlioğlu'dan alınan bilgiler.

yükseltilmiş ve ikisi zemin seviyesinde ikisi üst seviyede dört pencere bulunmaktadır (Fot. 4). Binanın batı cephesinin, sokakla uyum halinde doğuya doğru hafif bir kavis çizdiği ve biri zemin seviyesinde ve biride üst seviyede olmak üzere iki pencereye sahip olduğu görülmektedir (Bknz.Fot.2). Mescidin doğu ve batı beden duvarlarının uzantıları arasına son cemaat yeri inşa edilmiştir. Son cemaat yerinin kuzeyinde küçük bir avlu bulunmaktadır. Bu avluya tuvaletler ve abdest alma yerleri yapılmıştır (Fot. 5). Sonradan ilave edilmiş olan bu avlunun doğusunda yer alan kapıdan, mescidin doğu cephesi boyunca yer alan ve günümüzde sadece üç kabrin mezar taşlarıyla kaldığı Hacı İvaz Mezarlığına⁷ ulaşılmaktadır (Bknz.Fot. 3).

Mescidin son cemaat yeri doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Ahşap tavanlı olan son cemaat yeri sekiz ahşap sütun tarafından taşınmaktadır (Fot. 6). Son cemaat yerinin güney cephesinde bulunan kapının her iki yanında alçı mihrabiyelere yer verilmiştir. Son cemaat yerinin kuzeyinde cephenin ortasında yer alan kapının doğu ve batı yanlarındaki sütunların arası duvarla örülerek biraz yükseltilmiş ve duvarın üst tarafı da pencerelerle kapatılmıştır. Son cemaat yerini doğu cephesi, zeminden 80 cm yukarıda bulunan pencere açıklığına sahiptir. Batı cephede yer alan pencerede kapatılmış dolap olarak kullanılmaktadır. Son cemaat yeri düz tahtalarla oluşturulan tavanla iki katlı hale getirilmiştir. Günümüzde bu ikinci kat, kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Kadınlar mahfilinin batı duvarında da alçıdan yapılmış sivri kemerli bir pano görülmektedir (Fot. 7). Mahfilin kuzey cephesi de camekânla kapatılmıştır. Kadınlar mahfilinin tavanı, sütunların uçları kavisli ahşap yastıklarla desteklenmiş olup bunların üzerlerinde de yine ahşap bir hatıla ve hatıla dik uzanan ahşap kirişlerle kaplanmıştır.

Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında yer alan kapıdan boyuna dikdörtgen olan harim kısmına girilmektedir (Bknz. Fot. 6). Harimin doğu cephesi ikinci kat seviyesinde iki ve güney doğu köşeye yakın olan alt seviyede bir pencere ile aydınlatılmıştır (Fot. 8). Doğü cephesinin ortalarında duvara bitişik ahşap sütun vardır. Bu sütunun güney tarafına da yine ahşaptan kanatlara sahip olan, açılıp kapanabilen vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Harimin güney cephesinin ortasında alçıdan tavana kadar

⁷ Konyalı, 1978:54; Hazirede yer alan kabirlerden biri Ankara'da görev yapan Üçüncü Süvari Alayı Komutanı Kaymakam Ahmet Selim Bey'e (1325-1907/8) aittir. Bu isim 1325 tarihli Ankara Vilayeti salnamesinde de yer almaktadır. Emiroğlu, Yüksel, Türkoğlu Ve Coşkun, 1995:68. Ahmet Selim Bey'in kabrinin kuzeyinde yer alan ikinci kabrin mezar taşında Mehmet emin ismi okunmaktaysa da daha fazla bilgi edinilmemektedir. Üçüncü kabir ise Seyfanlı Aşiretinden Haydar Efendinin zevcesi Hacı Rasime Hanım'a(1322/1324- 1906) aittir. Bu kabirlerin son cemaat yerinin kuzeyine eklenen avlu bölümünün inşası sırasında şimdiki yerlerine taşındıkları mescit imamı tarafından ifade edilmiştir.

yükselen mihrabı yer almaktadır (Fot. 9). 3.15 cm genişliğe sahip olan mihrabın doğu ve batı yönlerinde altlı üstlü ikişer pencere bulunmaktadır. Alt seviyedeki pencerelerin üstlerinde mihrabın birinci ve Kelime-i Tevhid yazılı olan ikinci bordürü doğu ve batı duvarlarına kadar uzanmaktadır. Harimin batı cephesi üst kat seviyesindeki bir pencere ile aydınlatılmaktadır (Fot. 10). Cephenin güney batı köşesinde yer alan alt kat seviyesindeki ikinci pencere minberin yerleştirilmesiyle kapatılmıştır. Güneybatı köşeye yerleştirilen ahşap minberin aynalı enine dikdörtgen, köşkü boyuna dikdörtgen panolardan ve korkuluğu minberin basamakları hizasında yükselen tek parça dikdörtgen panodan meydana getirilmiştir. Duvara bitişik ahşap sütunun kuzeyinde kapaklı bir dolaba yer verilmiştir. Harim kısmının kuzey cephesinin ortasında harim kapısı bulunmaktadır (Fot 11). Bu kapının üstünde sekizgen alçı panoya yer verilmiştir. Bu panonun doğusunda alt ve üst seviyede birer ve batısında üst kat seviyesinde bir pencereye ve alt seviyede, küçük bir nişe yer verilmiştir. Harim bölümü üç yönden, doğu-batı ve kuzey cephelerinde, zeminden yaklaşık 1.20 cm yüksekliğinde çıtalarla kaplanmıştır.

Ahşap tavanla örtülen harimin ortasında, Dor tipi sütun başlığı bulunan ahşap bir sütun vardır. Bu başlığın üzerinde de profilli ahşap yastık ve bununda üzerinde harim tavanını enine ikiye bölen ahşap hatlı doğu ve batı duvarlarına yarıya kadar gömülmüş ahşap sütunlara oturtulmuştur (Fot. 12). Ahşap hatılın iki yanında hatıla dik yerleştirilmiş olan ahşap kirişler mevcuttur. Kirişlerin üzerlerine yerleştirilen tahtalarla tavan kapatılmıştır.

Mescidin dış mimarisinin sade görünümünün aksine, iç mimarisinde bol miktarda süslemeye rastlanmaktadır. Harim kısmının güney duvarının ortasında, alçıdan kalıplama tekniğinde yapılmış mihrap, tavana kadar yükselmektedir (Fot.13- Şekil 1). Mihrabın kenar çerçevesi yüzeyden 25 cm ileriye (kuzeye) doğru taşıntı yapmaktadır. Orijinal halini korumuş olan mihrabın, yüzeyleri beyaz plastik boya ve altın renkli yaldızla kaplanmıştır. Tepelik kısmı ve bordürler arasındaki ince kuşaklar altın renkli yaldızla⁸ kaplanmıştır. Mihrabın tamamı alçak ve yüzeysel kabartmadır. Mihrabın tepelik kısmı, tek sıra halindeki on yedi tane üç dilimli palmet dizisinden ibarettir. Palmetlerin iç kısımlarında ve çanaklarında, yine palmet ve rumilerden meydana gelen bitkisel kombinasyonlar görülmektedir. Bu kombinasyonlarda, ortadaki palmeti iki yandan rumilerin kuşattığı kapalı bir form söz konusudur.

Mihrap nişinin etrafında farklı genişlik ve bezemelerde altı bordür görülmektedir. Birinci bordür 8 cm genişlikte olup, üzerinde çeşitli bitkisel

⁸ Eskici, 2001:66'da bu bölümlerin altın yaldız olduğu fikrini ileri sürmektedir.

ve geometrik şekiller vardır. Yalnız yapılan boyamalardan dolayı bu süslemelerin detaylarının anlaşılması oldukça zordur⁹. İkinci bordür, birinci bordürden 5 cm'lik iç bükeyliğe ve 20 cm'lik genişliğe sahip olup bitkisel zemin¹⁰ üzerinde Kelime-i Tevhid sülüsle yazılıdır. Bordür zencirek motifi ile sonlandırılmıştır. Kalıplar halinde yazılmış olan panoların ek yerleri belli olmaktadır. Birinci ve ikinci bordürler, zeminden 1.45 cm yükseklikten itibaren mescidin doğu ve batı duvarlarına birleşirler. Üçüncü bordür 11 cm genişliğinde olup, içi boş mukarnas sıralarıyla doldurulmuştur. Dördüncü bordür 40 cm genişliğinde olup, içerisinde kırık hatların kesişiminden meydana gelen üçgen, dörtgen, beşgen ve altıgenlerden oluşan girift geometrik bir kompozisyon görülmektedir. Sonsuzluk prensibi içinde yapılmış olan bu geometrik şekillerin yüzeylerinde beş dilimli çiçeklere rastlanmaktadır. Bordür halat silme ile son bulmaktadır. Beşinci bordür 20 cm genişliğinde olup üzerinde nar çiçeklerinin, şakayıkların ve hatayilerin bulunduğu bitkisel bezeme, sade dış bükey bir şeritle son bulur. Altıncı bordür 7 cm genişliğinde olup iç bükeydir. Bu bordür, üç dilimli palmet ve rumilerin tek sıra halinde dizilmesinden oluşan bitkisel bezemeye sahiptir. Bu bordürün üst kısımları florasan lambaların altında kalmıştır.

Dış bükey, sade, iç içe üç silme ile dört yönden çerçevelenmiş enine dikdörtgen mihrap alınlığı dördüncü ve beşinci bordürler arasında yer almaktadır. Sekiz kollu yıldızların oluşturduğu bir bordürle ikinci bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevenin içerisinde boyuna dikdörtgen iki pano bulunmaktadır. Panoların yüzeylerinde birbirlerine teğet ve yüzeylerinde boyadan dolayı ne olduğu tam olarak anlaşılamayan gül bezeklerle dolu olan sekizgenler ve sekizgenlerin birleşim yerlerinde oluşan dört kollu yıldızlar görülmektedir. Panolarla yazı panosunun arasında sekiz kollu yıldızların oluşturduğu (iç çerçevenin aynısı) kuşak yer alır. İki satır halinde görülen yazı panosunda, rumilerin ve gül bezeklerinde yer aldığı girift bitkisel zemin üzerine, sülüs yazı ile Kuran-ı Kerim'den Enfal suresinin 40. ayeti her bir satırda üçer kere tekrarlanmıştır.

و نعم المولى و نعم النصير و نعم المولى و نعم النصير

و نعم المولى و نعم النصير و نعم المولى و نعم النصير

Ve Ni'me'l-Mevlâ ve ni'me'n-Nasîr Ve Ni'me'l-Mevlâ ve ni'me'n-Nasîr, Ve Ni'me'l-Mevlâ ve ni'me'n-Nasîr

⁹ Top, 1997: 96'da, sütunce gövdelerinin örgülü rumilerle süslendiğini belirtmektedir.

¹⁰ Karakaş, a.g.e., s.12'de, yarım ve tam palmetlerin bulunduğu arabesk süslemeden bahsetmektedir. Yalnız yapılan boyamalar neticesinde şimdiki haliyle bunları tespit etmek çok zordur.

Ve Ni‘me’l-Mevlâ ve ni‘me’n-Nasîr Ve Ni‘me’l-Mevlâ ve ni‘me’n-Nasîr, Ve Ni‘me’l-Mevlâ ve ni‘me’n-Nasîr

“Ne güzel dost ne güzel yardımcı” mealindedir.

Mihrabın altıncı bordürü ile kavsarası arasında, altın renkli yıldızla boyanmış halat silme ile bütün yönlerden çerçevenilmiş köşelik yer almaktadır. Köşeleri yuvarlatılarak çiçek görünümü kazandırılmış sekiz kollu yıldızlar, bunların yüzeylerinde sekiz kollu yıldızlar ve bunların da yüzeylerinde sekiz dilimli çiçeklerin bulunduğu geometrik kompozisyon mihrap köşeliğinin ana süslemesidir. Bu yıldızlar arasında kırık hatlardan oluşan çokgenlerle dolu geometrik kompozisyonlar köşelik kısmının tezyinatını oluşturmaktadır.

Mihrabın kavsarası altı sıra mukarnas dizisinden oluşmaktadır. Alttaki mukarnas dizisinde sağır sivri kemerli nişler, ikinci, üçüncü ve dördüncü mukarnas dizilerinde badem ve kanatlara yer verilmişken, beşinci ve altıncı mukarnas dizileri dış bükey hatlara sahiptir. Basamak şeklindeki halat silme ile köşelikten ayrılmıştır. Kavsara ile nişin arasında palmet ve rumilerden oluşan bitkisel bordür vardır.

Mihrap nişi 110 cm genişlikte ve 72 cm derinliktedir. Her biri halat silme ile çerçevenilmiş 33 cm genişliğinde dört kenarı bulunmaktadır. Her bir kenarı yüzeyi on iki kollu yıldızların birbirine bağlandığı geometrik bezemelidir. Bu yıldızların ve diğer çokgenlerin yüzeylerinde de gül bezeklere yer verilmiştir.

Mihrap nişinin her iki ucunda sütüncelere yer verilmiştir. Sütünce başlıkları ile köşelik çerçevesi birbirinden geometrik ve bitkisel bezemelerin yer aldığı kısa bir bordürle ayrılır. Bu bordürün altında altın renkli yıldızla çerçevenilmiş, birer küçük mukarnas dizisinin üstüne 20x20 cm’lik kare sütünce başlıkları bulunur. Başlıkların yüzeylerindeki dairesel rozetlerin içlerinde, rumilerin seçilebildiği girift bitkisel tezyinatlıdır. Yarım sekizgen gövdeli sütüncelerin, her birinin yüzeyi rumilerle bezelidir.

Yapıda, son cemaat yerinin güney duvarında ve harim kapısının batısında, mihrabiye bulunmaktadır (Fot. 14-Şekil 2). Kavsarasının bir bölümü ve batıdaki kenar bordürlerinin bir kısmı dışında, günümüze tamamen tahrip olmuş bir şekilde gelmiştir. Mihrabiye farklı genişliklerde üç bordürden oluşmaktadır. Birinci bordürün tek sıra, içleri boş mukarnas dizisinden meydana gelmektedir. İkinci bordür ise, halat silme ile çerçevenilmiş altıgenlerin birleşmesinden oluşan zencerek kompozisyonludur. Bu altıgenlerin yüzeylerinde dairesel kabarlara yer verilmiştir. Üçüncü bordür, birbirlerine saplarla bağlanan altı dilimli çiçeklerle bezelidir. Birinci ve üçüncü bordürlerin 1966’daki fotoğraflarında

zemine kadar indiği görülmektedir (Fot. 15). Çok az bir bölümü günümüze gelen köşelik kısmın geometrik bir süslemeye sahip olduğu söylenebilir. Kavsaranın üst kısmı bozulmakla birlikte günümüze gelen iki sıradan alttakinde sağır nişlere ve üst sıradaki ise badem ve kanatları yer aldığı mukarnas dizilerinden oluşmaktadır. Kavsara ve niş birbirlerinden palmet ve rumilerden oluşan ince bordürle ayrılmaktadır. Üç kenarlı olan, nişin içinde pencere açılmıştır. 1966'daki fotoğrafında halat silme ile çerçevelenmiş iki kenarı görülmektedir. Her bir kenar yüzeyi on iki kollu yıldızlarla tezyin edilmiştir. Yıldızların ve bağlantıları oluşturan geometrik şekillerin içlerinde gül bezeklere yer verildiği görülmektedir. Son cemaat yeri zeminden 1.20 cm yüksekliğindeki çıtalarla kaplandığı için eski fotoğraflardan birini tespit edebildiğimiz sütunceleri göremiyoruz. Bu fotoğrafta, yarım sekizgen olarak yapılmış sütuncenin yüzeylerinde gül bezeklere yer verilmiştir.

Mescidin, son cemaat yerinin güney duvarında ve harim kapısının doğusunda bir niş bulunmaktadır (Fot. 16). Kavsara kısmı konik bir şekilde yukarıya doğru uzanan nişin alt kısmında içlerinde altı dilimli çiçeklerin yer aldığı altıgenlerin, geometrik şekillerle birbirine bağlandığı halat silme çerçeveli bir panoya yer verilmiştir.

Kadınlar mahfilinin batı duvarında, altın renkli yıldız ile boyanmış, üst kısmı kemerli alt kısmı boyuna dikdörtgen alçı bezeme vardır (Fot. 17). Hem sivri kemerli bölümün hem de dikdörtgen bölümün etrafını kuşatan birinci bordürün yüzeyinde, şakayık ve hatayilerin birbirlerine sapslarıyla bağlandığı stilize edilmiş bitkisel tezyinat görülmektedir. Sadece sivri kemer alınlığının dört bir yandan kuşatan ikinci bordürün yüzeyinde de, çiçeklerin sapslarıyla birbirine bağlandığı ve aralarında rumilerin yer aldığı bezeme vardır. Alınlık kısmında ince halat silme ile çerçevelenmiş birbirlerine teğet sekizgenlerin ve bunların arasında kalan kısımların dört kolu yıldızların oluşturduğu kompozisyon bulunmaktadır. Buradaki sekizgenlerin yüzeylerinde de gülçelere yer verilmiştir. En dıştaki birinci bordür ile panonun altbölümünü oluşturan boyuna dikdörtgeni ikinci bordürü düz bir silme ile birbirlerinden ayrılmışlardır. İkinci bordür kıvrım dallar üzerine stilize çiçek ve rumilerden oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. İkinci bordür ince halat silme ile son bulmuştur. Boyuna dikdörtgen panonun yüzeyi uçları yuvarlatılarak çiçeğe benzetilmiş on iki kollu yıldızlarla tezyin edilmiştir. On iki kollu yıldızların içlerinde çarkı feleklere ve geometrik şekillerin ortalarında da bitkisel bezemelere yer verilmiştir.

Harimin kuzey duvarında sekizgen alçı bezemeye yer verilmiştir (Fot. 18). Sekizgenin her bir kenarında üçerden yirmi dört tane üç dilimli palmet yerleştirilmiştir. Bu palmetlerin ve taç kısımların üzerlerinde rumilerin hâkim olduğu bitkisel bezeme vardır. Sekizgenin kenarları boyunca,

yüzeyinde saplarıyla birbirine bağlanmış çiçekler bulunan ince bir bordür görülmektedir. Bordürün köşelerinden kırk beş derecelik açıyla çıkan halat silme ile kenarları oluşturulmuş sekiz kollu yıldız bulunmaktadır. Yıldız kolları ile bordürün arasındaki yüzeylerde kırık hatların kesişimi ile elde edilen yarım sekiz kollu yıldızlar, geometrik şekiller ve bunların içlerinde gül bezeklere rastlanılmaktadır. Sekiz kollu yıldızın yüzeyinin tam ortasında mavi ve beyazın hâkim olduğu, bitkisel tezyinatlı çini tabak bulunmaktadır. Çini tabakla yıldızın kolları arasındaki yüzeyde de alçak kabartma ile yapılmış bitkisel bezemelerle doldurulmuştur.

Binada alçı ve çini malzemeli süslemelerin yanı sıra ahşap malzemenin kullanıldığı tezyinatta bulunmaktadır (Fot. 19). Enine ikiye bölünmüş olan harim tavanını profilli konsollar tavanın dört yönden sarmaktadır. Konsolların aralarındaki dikdörtgen bölümlerin kısa kenarları boyunca birer ve birer tanede diagonal doğrultuda “z” şeklinde çakılmış üç adet çita vardır. Bu çitaların yüzeylerinde yeşil, sarı ve kırmızı boyalı yaprak desenli bezemelere yer verilmiştir. Kirişlerin üzerlerinde boyuna eksende sıralanmış, birbirlerine taç yapraklarından bağlanmış palmetler bulunan lamrikenler¹¹ vardır.

Ankara’da ki ev görünümlü mescitlerden biri olan bina, Hacı İvaz Paşa’nın bilinen ilk mimari eseri olarak kabul edilmektedir (Sönmez, 1996:486-487). Eserin taş temeller üzerine kerpiç beden duvarlarına ve ahşap hatıllı tavan kurgusuna sahip olmasıyla da Ankara’daki diğer mescit ve camilerle büyük benzerlikleri bulunmaktadır (Öney, 1971:101). Yapıya 1963 yılında eklenen ahşap köşk minare, eseri ev görünümünden uzaklaştırmıştır (Ayverdi, 1989:244). Binada çeşitli zamanlarda yapılan onarımlar neticesinde bazı değişiklikler olmuştur. Kadınlar mahfili eskiden harim kısmının kuzey cephesinde asma kat şeklinde bulunmakta ve harim kapısının doğusunda yer alan merdivenle giriş sağlanmaktaymış (Öney, 1971: plan 7). Onarımlar sırasında bu kısım tamamen kaldırılmıştır. Orijinalinde tek kat halinde düzenlenmiş son cemaat yerinin kuzeybatısında bulunan salât¹² köşkünden ve bu köşke çıkışı sağlayan merdivenlerden kaynaklar bahsetmekle birlikte (Karakaş, 1966:11,15) yapılan onarımlar sonrasında bu kısımların tamamen ortadan kaldırıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca onarımlar sırasında son cemaat yeri batı mihrabiyesinin nişinin tahrip edilerek içine pencere yerleştirildiği

¹¹ R’eau, 1930:265’de “lambrequin” şeklinde; Otto-Dorn, 1959:72’de “lambrequinmotive” şeklinde vermektedir.

¹² Arseven vd., ...:2379’da salât kelimesinin Arapça namaz olduğu belirtmekle birlikte salât köşkünün ne olduğu açıklanmamaktadır.

görülmektedir. Eski fotoğraflarda bu mihrabiye nişinin içinde 12 kollu yıldızların bulunduğu panoların varlığı anlaşılmaktadır.

Daha sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla son cemaat yeri iki katlı hale getirilmiş ve üst kat kadınlar mahfili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kadınlar mahfiline, son cemaat yerinin dışından, kuzey doğu köşeden ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır.

Eserde bulunan alçı, çini ve ahşap süslemeler, baninin süslemeye olan ilgisini de ortaya koymaktadır (Sönmez, 1996:486-487). Ankara mihraplarının genel özelliklerinden biri olan alçı malzeme burada da kullanılmıştır. Pek çok eserin günümüze alçı süslemeleri büyük oranda ulaşmadığı halde Hacı İvaz Mescidi'nin bu bakımdan zengin olduğunu söyleyebiliriz. Yazı kuşağı, mukarnaslı bordürler ve sade mukarnas kavsaralar, Ankara mihraplarının ortak özellikleri arasında yer almaktadır (Eskici, 2001:217-304).

Mihrabın etrafını bir kuşak gibi saran Kelime-i Tevhid yazısı da Ankara mihraplarının çoğunda görülen özelliklerden biridir (Öney, 1971:102). Kelime-i Tevhid yazılı bordürlerin batı ve doğu duvarlarına kadar uzanmış olmasını Y. Demiriz, yapılan tamiratlarla ilişkilendirmiştir (Demiriz, 1979:196). Hem pencere açıklığının ölçüleri hem de bordürün zeminden yükseklik ölçüleri dikkate alındığında bu durumun mihrabın ilk yapıldığı dönemde tasarlandığını göstermektedir. Harimdeki mihrap alınlığında ayet yazılmış olması da Ankara mihraplarında yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Öney, 1971:102). Diğer bir yaygın uygulamada, harimdeki mihrabın tepeliğinin palmet dizisiyle oluşturulmasıdır (Öney, 1971:102).

Mescitte yer alan alçı süslemeler arasında motif ve üslup birliktelikleri bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin batı duvarında yer alan sivri kemerli alçı süslemenin birinci kuşağı ile mescidin harimindeki mihrabın beşinci bordürü birbirlerini tekrarlar niteliktedir. Aynı zamanda kadınlar mahfilindeki alçı tezyinatın alınlığında yer alan birbirine teğet sekizgenlerin oluşturduğu kompozisyonla yine mihrap alınlığındaki yazının doğu ve batı taraflarındaki boyuna dikdörtgen panolar arasında motif ve üslup birlikteliği bulunmaktadır. Ayrıca kadınlar mahfilinin batı duvarında bulunan sivri kemer alınlığın etrafını kuşatan birbirine saptlarıyla bağlı kuşakla, son cemaat yerinin batı duvarında yer alan mihrabiye'nin üçüncü bordürü ve harimin kuzey duvarında yer alan sekizgenin etrafını saran bordür arasında da büyük benzerlikler görülmektedir. Harimdeki ve son cemaat yerindeki mihrap ve mihrabiye'nin köşelik bezemeleri, mihrap nişlerinin panoların yüzeyindeki ve kadınlar mahfilinin batı duvarında yer alan panonun alt kısmının

yüzeyindeki on iki kollu yıldızların hâkim olduğu bezemelerde de aynı benzerlik söz konusudur.

Burada rastladığımız motif tekrarları Ankara alçı mihraplarının erken gruplarının karakteristik özellikleri olarak kabul edilir (Demiriz, 1979:197). Geometrik yoğunluğun yanı sıra rumi ve hatayi gibi Osmanlı süslemelerinin en çok rastlanılanlarını (Demiriz, 1979:197) burada da görmekteyiz.

Hacı İvaz mescidi alçı süslemeleri arasında bulunan kırık hatların oluşturduğu girift geometrik kompozisyonlarda yer alan 5, 8 ve 12 kollu yıldızlar ve bunların ortalarında çiçekli tezyinatın bulunduğu pek çok eser karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Aksaray Konya yolundaki Sultan Hanı (1229) (Erdmann, 1961:83-90), Sırçalı Medrese taçkapısı (1242-1243) (Sözen, 1970:160-165), Birgi Ulu Camii(1312) (Aslanapa, 1984:222), Bursa Yeşil Camii(1424)(Aslanapa, 1986:37-38), Örtmeli (14-15.yy), Molla Büyük (14-15.yy), Geneği (14-15.yy), Rüstem Nail(14-15.yy) ve Zeynel Abidin (17-18.yy) mescitleri (Öney, 1971:30,34,35,50,83).

Son cemaat yerinin batısındaki panonun, bir kapıdan daha çok bir pencerenin çerçevesiyle alınlığı olduğu kanısına katılmaktayız¹³. Son cemaat yerinin alçı bezemelerinin ne kadar fazla tahrip olduğu ortadadır. Aynı yerin doğu penceresinin aksında pencere ile aynı ölçülerde bir dolabın yer alması burada da pencere açıklığına yer verildiği düşüncesine bizi sevk etmektedir.

Yapılarda tabak ya da çanak kullanımı XIV-XVI yüzyıllarda yaygın bir uygulama olarak görülmektedir (Eyice, 1996:484). Mescitte de harim kısmının kuzey duvarında alçı tezyinat arasında halen mevcut bir çini tabak vardır. Kaynaklarda, son cemaat yerinin güney cephesinde, harim kapısının üstündeki duvarda mavi ve beyaz renklerin hâkim olduğu bitkisel desenli diğer bir çini tabaktan daha bahsedilmektedir¹⁴. Fakat bu ikinci çini tabak 1996 yılında çalınmıştır¹⁵. 15.yy başlarına tarihlenen çini tabağın, zemin ve kenarındaki bitkisel bezemelerin meandır kuşağı ile ayrıldığı belirtilmektedir (Demiriz, 1973:177-178 ; Demiriz, 1979:197). Keramik uygulamasını Ahi Yakup (1392), Molla Büyük ve Örtmeli mescitlerinde de görmekteyiz (Öney, 1971:34,35,40). Tabakların ilk başlarda Milet işi olduğu düşünülmüş ama sonraları İznik kökenli erken Osmanlı keramiği olduğu kabul edilmiştir(Aslanapa, 1965; Öney, 1971:102; Demiriz, 1973:191).

¹³ Demiriz, 1979:197'de buranın bir kapı alınlığı ve çerçevesi olabileceğini belirtmektedir.

¹⁴ Öney, 1971:32'de, bu çininin Milet işi olduğundan bahsetmekle birlikte, son zamanlarda bu tabakların İznik'te yapıldığının anlaşıldığını da belirtmektedir. VGM Abide Ve Yapı İşleri Dairesi, 06.01.01/13 nolu dosyada da bahsedilen çini tabak 1995-1996 yıllarında hırsızlar tarafından çalınmıştır.

¹⁵ Mescit imamından alınan bilgiler.

Mescitte görülen iç mimari ve ahşap tavan unsurları, aslında Ankara cami ve mescitlerinde görülen uygulamaların sade şeklidir. Mescidin, ahşap sütunlu oluşu ve tavan düzenlemesi Orta Asya'da Semerkant, Oburgan, Kurut gibi yerlerde de bulunduğu, kaynaklarda yer almaktadır (Otto-Dorn, 1959:59-88). Yapıdaki ahşap tavan konstrüksiyonu, Arslanhane (1289-1290) (Öney, 1990:1-2) ve Ahi Elvan (XIV. yüzyıl sonları) (Eyice, 1988:529) camileri tavan düzenlemelerinin sade bir uygulamasıdır. Aynı zamanda doğu batı yönünde uzanan ahşap hatilla oluşturulan iki sahınlı tavan uygulaması, Ankara'da Örtmeli, Molla Büyük, Geneği, ve Rüstem Nail ve Zeynel Abidin mescitlerinde, ayrıca Kastamonu Kemah Köyü Halil Bey (1363), Beyköyü (1430) ve Küre-i Hadid (1451) köyü mescitlerinde karşımıza çıkmaktadır (Öney, 1989:8).

Tavan konsolları arsasına "Z" şeklinde çıtaların çakılması ve bu çıtalar üzerinde aşı boyalarla bitkisel bezemelere yer verilmesi, Ankara'da Geneği, Örtmeli ve Sabuni (14-15.yy) mescitlerinde de görülmektedir (Öney, 1971:30,35,38). Sivrihisar Ulu Camii (1272) ve Afyon Ulu Camii'lerinde de (1232) (Otto-Dorn, 1959:59-64) önceleri uygulanan tezyinatı daha sonraları, Kastamonu Kasabaköy (1366) ve Candaroğlu Mahmut Bey Camii lerinde (1366) bulmaktayız (Öney, 1989:11). Son cemaat yerinin tavanında (şimdiki kadınlar mahfilinin tavanı) kirişlerin üzerinde lambrequinlere yer verildiği, profilli konsolların yer aldığı ve konsollar arasında da üzerleri yaprak desenli çıtaların bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır (Öney,1971:32; Turan, 2003:164). Günümüzde son cemaat yeri tavanında eserin geçirdiği onarımlardan dolayı yukarıda belirtilen özelliklerin hiçbiri bulunmamaktadır.

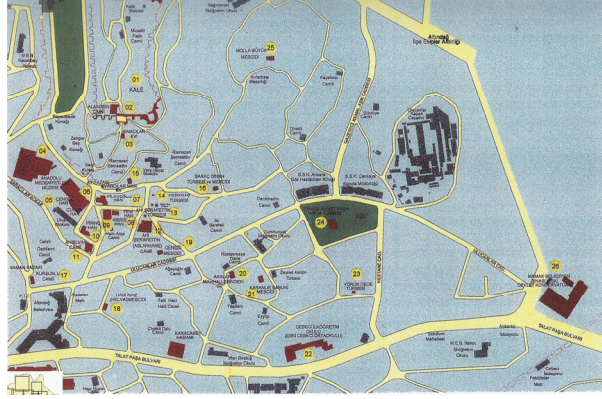
XIV. yüzyılın sonu XV. Yüzyılın başına tarihlenen bu mescit, Ankara mescitlerinin klasik tipolojik özelliklerini taşımasının yanı sıra Hacı İvaz Paşa'nın bilinen ilk eseri olması dolayısıyla büyük öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

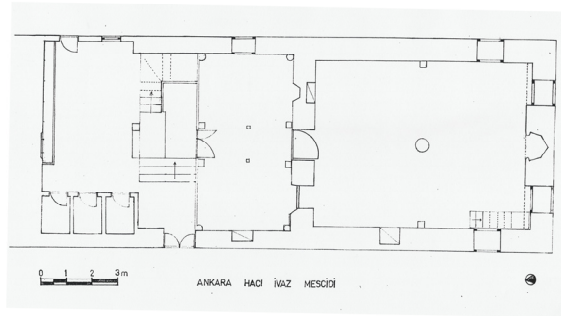
- AKYURT, M. Yusuf. (1942). *Ankara Kitabeleri*,(Yazma nüsha Cild XI). Ankara.
- AKGÜN, Nejat. (1996). *Burası Ankara*. Ankara: Ankara Kulübü Yayınları.
- ANONİM,(1983). *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, İkinci Baskı. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ARSEVEN C. Esad vd.(.....). *Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi, C.5*,: İskit Yayın.
- ASLANAPA, Oktay.(1965). *Anadolu’da Türk Çini ve Keramik Sanat*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ASLANAPA, Oktay.(1984). *Türk Sanatı II*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- ASLANAPA, Oktay.(1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- AYVERDİ, Ekrem H.(1989). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855(1403-1451) II*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
- DEMİRİZ, Yıldız. (1973).“Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar”, *Sanat Tarihi Yıllığı V 1972-1973*. İstanbul, 175-208.
- DEMİRİZ, Yıldız. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir(1300-1453)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDMANN, Kurt.(1961) *.Das Anatolische Karvansaray des 13. Jahrhunderts*, Kataolog Text. Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- EMİROĞLU, Yüksel, Türkoğlu Ve Coşkun, (1995). *Ankara Vilayeti salnâmesi 1325 (1907)*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- ERGENÇ, Özer. (1995). *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI: Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Yayınları.
- ESKİCİ, Bekir. (2001). *Ankara Mihrapları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EYİCE, Semavi.(1996). “Hacı İvaz Mescidi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14. İstanbul: TDV Yayınları, 484.
- EYİCE, Semavi.(1988). “Ahi Elvan Camii”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.1. İstanbul: TDV Yayınları, 529.
- GALANTİ, Avram.(2005). *Ankara Tarihi I-II*. Ankara: Çağlar Yayınları.

- GÂLİB, Mübarek. (1341). *Ankara I, Kabristanlar- Mescidler- Camiler*. İstanbul.
- GÂLİB, Mübarek. (1996). *Ankara Mescidler, Camiler Mezarlıklar, Kitabeler*. Ankara: Altındağ Belediyesi Yayınları.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı Ve Medeniyet Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- GÜLEKLİ, N. Can. (1948). *Ankara Tarih-Arkeoloji*. Ankara: Doğu Matbaası.
- GÜLEKLİ, N. Can. (1949). *Ankara Rehberi The Guide of Ankara*. İstanbul: Ankara Kulübü Yayınları.
- KARAKAŞ, Mehmet A., (1966). *Ankara Mescidlerindeki Alçı Mihraplar, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınlanmamış Lisans Tezi*. Ankara.
- KILCI, Ali (1987). “Hacı Bayram-ı Veli Döneminden (1300-1453) Günümüze Kalan Vakıf Eserleri Ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar”, IV. *Vakıf Haftası*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 81-140.
- KONYALI, İ. Hakkı. (1978). *Ankara Camileri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- KÖSE, İbrahim.(1998) *Ankara Evkâf Defteri (1571)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- MECDİ Mehmet Efendi.(1989). *Hadâikü'l- Şakâik*, (Haz. Abdülkadir Özcan). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- OTTO-DORN, Katharina.(1959). “Seldschukische Holzaulenmoscheen In Kleinasien”, Festschrift für Ernst Kühnel” *Aus Der Welt Der Islamischen Kunst Festschrift Für Ernst Kühnel*. Berlin: Verlag Gebr. Mann 59-88.
- ÖNEY, Gönül.(1971). *Ankara'da Türk Devri Yapıları Turkish Period Buildings in Ankara*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ÖNEY, Gönül.(1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV:-XV. Yüzyıl (1300-1453)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- ÖNEY, Gönül.(1990). *Ankara Arslanhane Camii*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- ÖZCAN, Abdülkadir.(1996). “Hacı İvaz Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14. İstanbul: TDV Yayınları, 485-486.
- ÖZDEMİR Rifat,(1986) *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- R'EAU L.(1930). *Dictionnaire Illustré D'Art et D'Archéologie*. Paris.
- RENDA, Günsel vd., (2004). *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- SÖNMEZ, Zeki.(1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu-Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- SÖNMEZ, Zeki.(1996). “Hacı İvaz Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14. İstanbul: TDV Yayınları, 486-487.
- SÖNMEZ, Zeki. (2005). “Osmanlı Mimarlığında Sanatçı Profilleri: Mütefekkir, Siyasetçi ve Mimar- Mühendis Hacı İvaz Paşa”, *60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan Makaleler*. İstanbul s.(577-590).
- SÖZEN, Metin. (1970) *Anadolu Medreseleri Selçuklu Ve Beylikler Devri*, C.1. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversite Matbaası.
- TOP, Mehmet.(1997). *Erken Dönem Osmanlı Mihrapları(XIV-XV. Yüzyıl)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Van.
- TURAN, Refik, v.d., (2003). *Altındağ'ın Manevi Coğrafyası*. Ankara: Altındağ Belediyesi
- UZUNÇARŞILI, İsmail H. (1959). “Hacı İvaz Paşa'ya Dair”, *Tarih Dergisi*, C.X., S.14. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 25-58.
- VGM Abide Ve Yapı İşleri Dairesi, 06.01.01/13 Nolu Dosya.
- YÜKSEL, Hasan.(2002) “Hacı İvaz Paşa'nın Vakıfları”, XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler, C.III., Kısım III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1845-1852.

Harita 1: Hacı İvaz Mescidi'nin Bulunduğu Yer Haritada 18 Numaralı Bina (Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi Ve Mimarisi Kitabından S.117)

Plân 1: Hacı İvaz Mescidi Plânı 2006

Fot.1: Hacı İvaz Mescidi'nin Kuzeydoğudan Görünüşü

Fot.2: Hacı İvaz Mescidi'nin Kuzeybatıdan Görünüşü

Fot.3: Hacı İvaz Mescidi'nin Kuzeydoğu Cephesi Ve Haziresi

Fot.4: Hacı İvaz Mescidi'nin Güney Cephesi

Fot. 5: Son Cemaat Yerinin Kuzeyine Sonrada Yapılan Avlu

Fot. 6 : Hacı İvaz Mescidi Son Cemaat Yeri

Fot. 7: Hacı İvaz Mescidi Kadınlar Mahfili

Fot. 8: Hacı İvaz Mescidi Harim Doğu Cephesi

Fot. 9: Hacı İvaz Mescidi Harim Güney Cephesi

Fot. 10: Hacı İvaz Mescidi Harimin Batı Cephesi

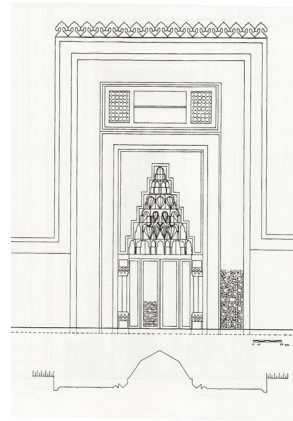
Fot. 11: Hacı İvaz Mescidi Harim Kuzey Cephesi

Fot. 12: Hacı İvaz Mescidi Ahşap Tavanı

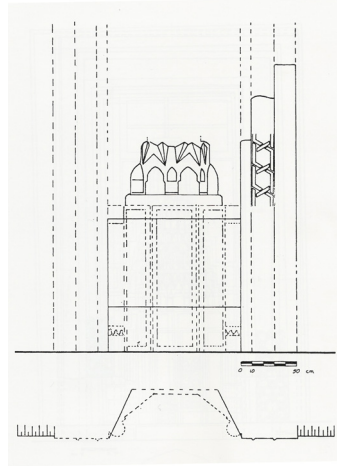

Fot. 13 : Hacı İvaz Mescidi Harim Mihrabı

Şekil 1: Hacı İvaz Mescidi Harim Mihrabı
(B. Eskici, *Ankara Mihrapları*, Şekil No: 17)

Fot. 14: Hacı İvaz Mescidi Son Cemaat Yeri Mihrabiyesi

Şekil 2: Hacı İvaz Mescidi S. Cemaat Yeri Mih (B. Eskici, *Ankara Mihrapları*, Şekil No: 18)

Fot. 15: Hacı İvaz Mescidi Son Cemaat Yeri Mihrabı 1966 (M.A. Karakaş'tan)

Fot. 16: Hacı İvaz Mescidi Son Cemaat Yeri Doğudaki Niş

Fot. 17: Hacı İvaz Mescidi Kadınlar Mahfilindeki Tezyinat

Fot. 18: Hacı İvaz Mescidi Harimin Kuzey Duvarındaki Tezyinat

Fot. 19: Hacı İvaz Mescidi Ahşap Tavandan Detay